

IZVJEŠTAJ / IZVJEŠĆE
O PRIMJENI/PROVOĐENJU REVIDIRANOG AKCIONOG PLANA
BOSNE I HERCEGOVINE O OBRAZOVNIM POTREBAMA ROMA
za školsku 2013/14. godinu

(Usvojen na 119. sjednici Vijeća ministara BiH, održanoj 21.1.2015. godine)

Novembar/studeni, 2014. godine

SADRŽAJ

1. Uvodna razmatranja	3
2. Metodologija	5
3. Izveštaj o implementaciji Revidiranog akcionog plana BiH o obrazovnim potrebama Roma	6
4. Zaključna razmatranja i preporuke	12
5. Mišljenje članova Stručnog tima o implementaciji Revidiranog akcionog plana BiH o obrazovnim potrebama Roma u šk. 2013/14. godini	18
6. Prijedlog Zaključaka za Vijeće ministara BiH.....	20

1. Uvodna razmatranja

Romi su najbrojnija, ali istovremeno i najugroženija nacionalna manjina. Unapređenje njihovog socio – ekonomskog statusa u okvirima evropskog prostora predstavlja značajan izazov kako u fazi planiranja tako i u fazi njegove implementacije. Sa tim ciljem inicirana je Dekada inkluzije Roma 2005 – 2015 koja okuplja zemlje članice. Bosna i Hercegovina je postala članicom Dekade u septembru 2008. godine i time preuzela obaveze realizacije akcionih planova u oblastima obrazovanja, stambenog zbrinjavanja, zdravstvene zaštite i zapošljavanja.

Iako su međusobno isprepletene i podjednako važne, implementacija akcionih planova u navedenim oblastima ne odvija se istom dinamikom i kvalitetom. Plan akcije o obrazovnim potrebama Roma i pripadnika ostalih nacionalnih manjina u BiH potpisan je u februaru 2004. od strane svih nadležnih ministara obrazovanja u BiH, a temeljem uvažavanja procesa reforme obrazovanja te pratećih dokumenata kojima se promovira obrazovanje za svu djecu neovisno o njihovoj spolnoj, rasnoj, etničkoj, nacionalnoj ili drugoj pripadnosti. Nakon pristupanja Dekadi, postojeći Akcioni plan je revidiran u segmentu koji se odnosi na Rome u skladu sa međunarodnim preporukama i sugestijama. Ipak, tromost i slabi rezultati još uvijek su dio stvarnosti obrazovanja pripadnika romske populacije što sobom opravdano nosi mnoga pitanja i nedoumice. Naime, obrazovanje ima mnogo veći značaj nego što mu se realno pridaje te direktno i indirektno uvjetuje samu realizaciju ciljeva i mjera akcionog plana u području stambenog zbrinjavanja, zapošljavanja i zdravstvene zaštite.

Za razumijevanje uloge obrazovanja u procesu socijalnog uključivanja nužno je sagledati odnos obrazovanja i socijalne isključenosti.¹ Socijalna isključenost je proces u kojem su pojedini ljudi potisnuti na same ivice društva i sasvim isključeni iz njegovih tokova zbog svog siromaštva ili uslijed nedostatka osnovnih kompetencija te prilika za učenje tokom života ili zbog diskriminacije (Evropska komisija, 2004: 8). To je višedimenzionalan fenomen kojeg čine siromaštvo, zdravlje, obrazovanje, zaposlenje. One se međusobno uvjetuju i nerijetko tvore začarani krug te ih je nužno sagledavati kontekstualno kako bi se pojava socijalne isključenosti prevenirala i/ili suzbila. Ovakvo razumijevanje je dovelo do donošenja obrazovnih mjera koje su osjetljive na uvažavanje konteksta i na činjenicu da sva djeca nemaju iste niti približno jednake početne uvjete koji mogu uticati na uspješno obrazovanje. Kako je obrazovanje put do prekidanja začaranog kruga socijalne isključenosti, to znači da se odgovornost za neuspjeh u obrazovanju ne traži više u samom djetetu ili njegovim roditeljima, već u društvenom i obrazovnom kontekstu koji nije u dovoljnoj mjeri ispravio nejednakosti početnih uvjeta djece koja započinju svoj obrazovni put.² Imajući u vidu marginalizirani socio – ekonomski status pripadnika romske populacije, možemo razumjeti i nedostatnost početnih uvjeta romske djece za ulazak u svijet obrazovanja kojeg karakterizira

¹Inkluzija pretpostavlja da je pojedinac ili skupina ljudi isključeno.

²Više u: *Obrazovna inkluzija djece romske nacionalnosti*, Izveštaj o sprovedenom monitoringu u osnovnoškolskom obrazovanju, ur. Jovanović, V., Centar za obrazovne politike, Beograd, 2013.

nizak obrazovni nivo roditelja, finansijsko siromaštvo, loši uvjeti stanovanja, često veliki broj članova obitelji, uključenost djece u rad na ulici, neprihvatanje i nerazumijevanje od strane većinske populacije i sl. Ovo su samo neke od otežavajućih okolnosti specifične za romsku populaciju s obzirom da su najugroženija nacionalna manjina diljem Evrope te se bez dileme može reći da Romi potpadaju pod kategoriju socijalno isključenih.

Obrazovanje, pak, ima instrumentalnu ulogu u procesu socijalnog uključivanja. Obrazovanjem se osposobljava za uključivanje na tržište rada što omogućava finansijsko osamostaljivanje odnosno ekonomsku neovisnost. Tako se prevenira i suzbija pojava siromaštva a ujedno postiže bolji kvalitet života. Ipak, obrazovanje pripadnika romske populacije je vrlo specifično i kao takvo sobom nosi određene teškoće. Tako je, pored pravno formalnih pretpostavki za uključivanje Roma u sve socijalne sfere života, nužno raditi na razvijanju njihove svijesti o ulozi koju obrazovanje ima u socijalnom uključivanju. Danas, u eri izuzetno brzog tehničkog i tehnološkog napretka, zadatak obrazovanja je osposobiti za samostalno učenje i snalaženje u društvu znanja odnosno jačati konkurentnost pojedinca na tržištu rada i njegovu zapošljivost. Iz navedenog proizilazi da se bez stečenih kvalifikacija nije moguće zaposliti čime se povećava rizik zapadanja u začarani krug neobrazovanosti, nezaposlenosti i siromaštva. Takav socio – ekonomski status nerijetko se veže za pripadnike romske populacije te ih čini posebno ranjivim i marginaliziranim.

Obrazovanje je izuzetno značajan segment socijalne inkluzije jer, kako smo ranije naveli, o njemu ovise i zapošljavanje i materijalna neovisnost. Praćenje realizacije inkluzije u obrazovanju podrazumijeva prepoznavanje primjera dobre prakse ali i barijera i teškoća sa kojima se njeni akteri susreću. U tu svrhu podnosi se godišnji izvještaj o napretku implementacije Revidiranog akcionog plana BiH o obrazovnim potrebama Roma.³

³ U daljem tekstu RAP.

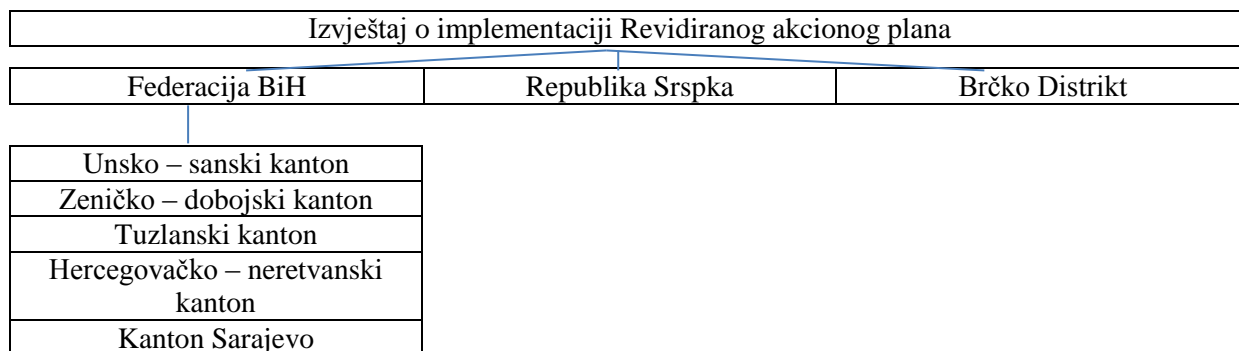
2. Metodologija

Metodologija za praćenje primjene RAP-a predložena je od strane Stručnog tima⁴ sa ciljem prikupljanja podataka od strane nadležnih obrazovnih vlasti, lokalne zajednice i NVO sektora.

Uzorak prikupljanja podataka odnosi se na lokacije nastanjene romskim stanovništvom a prema rezultatima Analize evidentiranja romskih potreba iz 2011. godine. Objedinjeni podaci, nakon provedenog procesa evidentiranja, pokazali su da je u BiH evidentirano 16.771 Roma ili 4.308 domaćinstava. U Federaciji BiH Romi su u značajnom broju nastanjeni u šest kantona i to, prema Analizi evidentiranja romskih potreba (2011), u Srednjobosanskom kantonu 1716 Roma, Hercegovačko – neretvanskom kantonu 488, Kantonu Sarajevo 2593, Tuzlanskom kantonu 3917, Unsko – sanskom kantonu 737 te Zeničko – dobojskom kantonu 3.495. Naravno, i ovi podaci mogu biti manjkavi, ali ih je važno naglasiti s obzirom na korištenu metodologiju Stručnog tima pri odabiru uzorka prikupljanja podataka o implementaciji RAP-a. Stvarni broj Roma će se, zapravo, znati objavom podataka obavljenog popisa stanovništva u BiH iz 2013. godine.

Podaci se, dakle, za potrebe praćenja implementacije RAP-a prikupljaju na osnovu izvještaja dostavljenih iz Federacije BiH (šest kantona), Republike Srpske i Brčko Distrikta. Praksa u dostavljanju finalnog godišnjeg izvještaja podrazumijeva sumativni pregled podataka odnosno izvještaja dostavljenih od strane nadležnih institucija čak i kada pojedini izvještaji izostanu.

Izveštaj o implementaciji RAP-a za šk. 2013/14. godinu temelji se na izvještajima nadležnih institucija iz: Federacije BiH (Unsko – sanskog kantona, Zeničko – dobojskog, Tuzlanskog kantona, Hercegovačko – neretvanskog kantona, Kantona Sarajevo), Republike Srpske i Brčko Distrikta,

Metodologija izrade Izvještaja usklađena je sa sadržajem RAP-a u odnosu na ciljeve i mjere po principu postavljanja određenog broja pitanja za svaku pojedinu mjeru.

⁴Odlukom Ministra za ljudska prava 2011. godine formiran je Stručni tim za praćenje primjene Revidiranog akcionog plana BiH o obrazovnim potrebama Roma sa obavezom da jednom godišnje dostavlja izvještaj Vijeću ministara.

3. Izveštaj o implementaciji Revidiranog akcionog plana BiH o obrazovnim potrebama Roma

Finalni izvještaj o implementaciji Revidiranog akcionog plana BiH o obrazovnim potrebama Roma sačinjen je na osnovu dostavljenih izvještaja Federacije BiH, Republike Srpske i Brčko Distrikta. Na federalnom nivou izvještaje su dostavili nadležne institucije sljedećih kantona: Unsko – saskog, Zeničko – dobojskog, Tuzlanskog, Hercegovačko – neretvanskog. Pojedinačne izvještaje škola na Kantonu Sarajevo dostavio je Prosvjetno – pedagoški zavod. Izvještaj nije dostavljen od strane Srednjo – bosanskog kantona iako je Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH već u maju 2014. godine poslalo prvu informaciju o obavezi dostavljanja podataka za šk. 2013/14. godinu.

Cilj 1.

Predškolski period prepoznat je kao izuzetno značajan za kasniji razvoj i napredak svakog pojedinca. Ipak, uvjeti u kojima se djeca tog uzrasta odgajaju i obrazuju nisu jednako stimulativni i poticajni za svu djecu, naročito onu koja spadaju u marginaliziranu skupinu kao što su romska djeca. Stoga se sve više insistira na uključivanju djece u programe formalnog predškolskog odgoja i obrazovanja te je u tu svrhu pohađanje predškolskih programa u godini pred polazak u školu i zakonski obavezno.⁵ Pored predškolskih ustanova, za boravak romske djece, naročite one najmlađeg uzrasta, trebali bi biti dostupni dnevni centri zbog složenosti i oskudnih uvjeta u kojima općenito žive. **Prema raspoloživim podacima, broj romske djece predškolskog uzrasta koja su uključena u formalne programe predškolskog odgoja i obrazovanja je 190, od čega ih je 68 uključeno u dnevni centar⁶, 18 u formalne programe i 104 u obavezne programe u godini pred polazak u školu.**

Uključenost romske djece u programe predškolskog odgoja i obrazovanja i dnevnim centrima u BiH

Dnevni centar	poo (0-5 godina)	Obavezni poo	Ukupno
68	18	104	190

U predškolske programe, koji se realiziraju pri školama, **bilo je uključeno 55 romske djece a u ovim aktivnostima su učestvovala i nevladine organizacije.** O provedbi kraćih dnevnih programa za romsku djecu pred polazak u školu nema podataka osim za Unsko – sanski kanton u čijem Izvještaju se navodi da su realizirana tri takva projekta.

Budući da ne raspoložemo općim podacima o broju romske djece predškolskog uzrasta usljed administrativnih barijera, podatke o uključenosti romske djece u predškolske programe ne možemo iskazati procentualno. Značajan doprinos ovoj oblasti dao je projekat Povećajmo mogućnosti djeci BiH za rano učenje, kojeg realizira UNICEF u saradnji sa Dubai Cares fondacijom, obzirom da su ciljna grupa upravo marginalizirane skupine djece među kojima su

⁵ Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju, Službeni list BiH, 88/07.

⁶ Radi se dnevnim centrima za djecu koja rade na ulici, ali ne i o dnevnim centrima predviđenih RAP-om.

i romska djeca. Primjer dobre prakse navedenog projekta zapažen je u općinama Živinice, gdje je uključeno 28 romske djece, i općini Bijeljina sa 25 uključenih romskih dječaka i djevojčica. O ishodima toga i drugih sličnih projekata u izvještajima nema potpunih podataka a predstavljaju značajan iskorak u području ranog učenja. Možemo reći da pomaka ima, ali je on još uvijek daleko od cilja kojeg se želi postići.

U Izvještaju o primjeni Revidiranog akcionog plana BiH o obrazovnim potrebama Roma za šk. 2012/13. godinu, jedna od posebnih preporuka bila je osnivanje **dnevnih centara** za najmlađu djecu, a koji bi ujedno pružali usluge mladim ženama i majkama romske nacionalnosti. Prema raspoloživim podacima, samo u Zenici egzistiraju slični centri a otvoreni su i egzistiraju uz podršku nevladinih organizacija. Postoje i podaci koji svjedoče o postojanju takvih centara u BiH, ali nisu zvanično prikupljeni niti poslani. Otuda i moguća interpretacija da ili ne postoji zanimanje niti razumijevanje značaja rada dnevnih centara ili slaba koordinacija u procesu implementacije i praćenja mjera u okviru Cilja 1.

Osnovnoškolsko obrazovanje, s obzirom na zakonsku obavezu pohađanja, uživa status najplodotvornijeg cilja Revidiranog akcionog plana BiH o obrazovnim potrebama Roma jer podaci ukazuju na trend upisivanja romske djece u osnovnu školu pri čemu je posebno značajno naglasiti da ne postoje odstupanja odnosno razlike u zastupljenosti dječaka i djevojčica⁷, **U šk. 2013/14. godini ukupno je upisano 2078 romske djece u osnovne škole.** Pregled uključenosti dat je u tabeli.

Entitet	Kanton	I raz.	II raz.	III raz.	IV raz.	V raz.	VI raz.	VII raz.	VIII raz.	IX raz.	ukupno
FBiH	USK	14	8	11	11	12	10	14	12	4	96
	ZE-DOK	48	56	45	58	49	42	35	16	22	371
	HNK	9	14	20	10	13	11	8	6	4	95
	TK	82	78	96	96	81	88	65	64	31	681
	KS	57	36	41	29	33	30	21	17	13	277
	ukupno	210	192	213	204	188	181	143	115	74	1520
RS		51	50	52	50	63	54	37	43	35	435
BD		42	28	30	24	36	24	32	22	8	123
Ukupno:		303	270	295	278	287	259	212	180	117	2078

Prema dostavljenim podacima, broj romske djece koja su **napustila školovanje je 64.** Romska djeca su u ranijim istraživanjima prepoznata kao kategorija djece izložena riziku nepohađanja i napuštanja školovanja. Istraživanja djece i mladih koji ne upisuju i koji napuštaju školu (UNICEF, 2011) ukazuju na podatak da je čak 46,2% romske djece napustilo

⁷Iako u svim izvještajima nisu dostavljeni podaci o strukturi romske djece u odnosu na spol, podaci kojim raspoložemo daju ukazati na moguću generalizaciju. Ipak, smatramo da je o ovoj problematici potrebno provesti dodatna kvalitativna istraživanja.

školu i time si onemogućili nastavak obrazovnog puta ka sticanju određenih kvalifikacija. Ovo je alarmantan problem s obzirom da je rano napuštanje školovanja primarni indikator socijalne isključenosti te bi ga se moralo na vrijeme identificirati odnosno prevenirati i suzbijati.

Prema dostavljenim izvještajima, ukupno **16 romske djece je ponavljalo razred, a 88 ih je završilo osnovnoškolsko obrazovanje u šk. 2013/14. godini**. Ovako dati podaci bez uvida u početno i finalno stanje, praćeno kvalitativnim i kvantitativnim indikatorima, ne govore mnogo. Zapravo, nije ih moguće kritički analizirati i komparirati osim analizom slučaja utvrditi uzroke napuštanja škole i ponavljanja razreda te pratiti upisane učenike u svaki pojedini razred i svršenike na kraju polugodišta odnosno školske godine.

Prosjek ocjena romske djece u osnovnoj školi te prosjek ocjena djece većinske populacije od I do IV i od V do IX razreda predstavljen je u tabeli.⁸

Namjera zajedničkog predstavljanja školskih postignuća jedne i druge populacije jeste međusobna komparacija. Međutim, primjedba na ovakvu vrstu analize stoji u samom uzorku odnosno omjeru broja romske djece spram broja ostale djece na osnovu kojih se računa prosjek. Stoga ovi nalazi mogu biti samo ilustrativne odnosno deskriptivne prirode u namjeri da se radi na poboljšavanju uspjeha jednih i drugih.

Prosjek ocjena od I do IV razreda		
ENTITET	Romska djeca	Ostala djeca
FBiH	3,23	4,57
RS	3,71	4,70
BD	2,40	3,75
ukupno	3,39	4,39

Prosjek ocjena od V do IX razreda		
ENTITET	Romska djeca	Ostala djeca
FBiH	3,11	4,14
RS	2,50	4,35
BD	2,52	3,52
ukupno	2,89	4,06

Prilagođeni odnosno **individualni nastavni plan i program** kao pomoć djeci koja nikada nisu pohađala školu, djeca koja su imala duži vremenski prekid ili povratnici u BiH, sačinjen je za **51 romskog učenika**.

Razvijanje svijesti o ulozi i značaju obrazovanja kod pripadnika romske populacije je od izuzetnog značaja s obzirom da obrazovanje tradicionalno ne definira socijalni status unutar romske zajednice. Ovakvi info susreti morali bi se odvijati kontinuirano. U šk. 2013/14. godini odražno je **194 sastanka sa roditeljima romske djece u cilju informiranja da je osnovno obrazovanje zakonska obaveza, 37 sastanaka sa romskim zajednicama i aktivistima sa ciljem upoznavanja o važnosti programa vezanih za rani razvoj djeteta te 24 tematska predavanja za roditelje u romskim zajednicama**. S druge strane, odgojno – obrazovni rad s romskom djecom nosi određene specifičnosti te je u tom smislu potrebno educirati učitelje i nastavnike, ali i roditelje i učenike. Uključivanje romske djece u obrazovni

⁸U računanje zajedničkog prosjeka na nivou FBiH uzete su u obzir samo prosječne ocjene kantona koji su traženi podatak dostavili.

sistem formalne pretpostavke ima u **poštivanju i uvažavanju osnovnih ljudskih prava**, naročito dječijih prava. **Edukacija nastavnog kadra, roditelja i sve djece u osnovnim školama u svrhu podizanja svijesti o ljudskim pravima i pravima djeteta bilo je ukupno 85, a uključile su 400 nastavnika, 4328 djece i 1123 roditelja. Edukacija o stereotipima i diskriminaciji u obrazovanju prema Romima i njihovom prevazilaženju održano je 39 a obuhvaćeno je 269 nastavnika, 1817 učenika i 948 roditelja.** Ipak, rezultati istraživanja provedenog 2013. godine na području Kantona Sarajevo pokazuju da je diskriminacija u osnovnim školama prisutna i to najčešće u implicitnom (indirektnom) obliku (Hodžić, 2013).

Stimulativne mjere kojima bi se pospješilo redovno pohađanje romske djece se javljaju u različitim oblicima poput individualnog savjetodavnog rada sa romskim učenicima i njihovim roditeljima, roditeljski sastanci, uključivanje stručnog tima koji pored pedagoga i psihologa broji i socijalne i zdravstvene radnike, pomoć u pribavljanju školskog pribora i udžbenika, odjeće i obuće, obezbjeđivanje besplatne užine i dr.

Besplatni udžbenici za romsku djecu uključenu u osnovnu školu obezbjeđeni su za **1295 učenika** što čini **62,32%** od ukupnog broja romskih učenika upisanih u šk. 2013/14. godinu. Udžbenici su obezbjeđeni uglavnom uz finansijsku podršku nadležnih ministarstava (entitetskih, kantonalnih), općina i/ili grada. **Besplatan prevoz** obezbjeđen je za **147 romskih učenika osnovnih škola**. Inače, besplatan prevoz je uglavnom obezbjeđen u cijeloj BiH za djecu osnovnoškolskog uzrasta ukoliko im je mjesto boravka udaljeno više od 2km odnosno 4km od škole koju pohađaju. **Besplatnu užinu** imalo **749** odnosno **36,04% romskih učenika**.

U sistem **vanrednog osnovnog obrazovanja** uključeno je **42 romske djece** od čega 40 u Tuzlanskom kantonu, dok je samo jedna odrasla romska osoba uključena u isti vid obrazovanja u Sarajevskom kantonu. Besplatno vanredno polaganje nije obezbjeđeno i, kako se navodi u izvještajima, troškove snose sami kandidati.

Specijalne odgojno – obrazovne ustanove pohađaju 23 romska učenika pri čemu je značajno naglasiti da ovo uistinu jesu djeca s teškoćama u razvoju.⁹

U rad škola odnosno **Vijeće roditelja** uključeno je **5 romskih roditelja**. U Izvještaju Tuzlanskog kantona navodi se da interesovanje romskih roditelja za učešće u radu škole kroz formalne organe postoji s obzirom da postoji zapažen broj obrazovanih Roma na ovom području, ali da im to nije omogućeno.

Romski jezik, prema dostavljenim podacima govori **373 romske djece**, od čega 219 dječaci i 154 djevojčice. Ove podatke su dostavila samo tri kantona i Brčko Distrikt zbog čega pretpostavljamo da je u stvarnosti ovaj broj znatno veći.

⁹Postojao je trend upisivanja romske djece u specijalne ustanove čak i kada ne spadaju u kategoriju djece s teškoćama u razvoju radi cjelodnevnog boravka i „sklanjanja“ s ulice.

Cilj 2.

Podaci o obrazovanju Roma na sekundarnom i tercijarnom nivou te osposobljavanju za prvo zanimanje su vrlo skromni i nedostatni za bilo kakvu generalizaciju. Zapravo, na osnovu njih mogu se javiti dva oprečna razmišljanja: ili je u potpunosti zanemareno od strane institucija nadležnih za implementaciju mjera predviđenih ovim ciljem i evaluaciju istih ili se, pak, u stvarnosti ipak ne dešavaju značajni pomaci u ovom segmentu.

Prema dostavljenim podacima, broj **upisane romske djece u šk. 2013/14. godini u srednjim školama je 51**, a iste godine **29 romskih učenika je završilo ovaj stepen obrazovanja**. Iste godine je ukupno **92 romska učenika pohađalo srednjoškolsko obrazovanje pri čemu nema znatne razlike između romskih djevojčica i dječaka**.¹⁰

Srednju školu je napustio jedan učenik u Kantonu Sarajevo, odnosno isključen je iz škole kao rezultat disciplinske mjere a kao razlog se navodi sigurnost učenika, profesora i drugih lica u školi.

U izvještajima nema podataka o organiziranju instruktivne nastave i pripreme za polaganje kvalifikacijskih ispita. **U šk. 2013/14. godini u I razred srednjih škola upisalo se 36 romskih učenika** pri čemu su **samo dva učenika dobila stimulatívne bodove** za upis. Značajno je naglasiti da su romska djeca uglavnom učenici stručnih odnosno zanatskih škola.

Besplatni udžbenici nisu obezbijedeni, dok je **besplatan prevoz** osiguran za samo **sedam učenika** srednjih škola. **Stipendiju prima ukupno 99 romskih učenika od čega je 14 romskih srednjoškolaca stipendirano u Republici Srpskoj ukupnim iznosom od 10.600,00 KM budžetskih sredstava**, a u **Federaciji BiH 85 romske djece (43 dječaka i 42 djevojčice) u ukupnom iznosu od 34.700,00 KM budžetskih sredstava**.

Visokoškolsko obrazovanje Roma je na vrlo niskom nivou. U ak. 2013/14. godini **upisano je osam romskih studenata**. U **Republici Srpskoj**, prema formalnim podacima, četiri romska studenta primaju stipendiju u iznosu od po 130,00 KM odnosno 120,00 KM mjesečno tokom cijele akademske godine, što ukupno čini **4.040,00 KM budžetskih sredstava**. U **Federaciji BiH četiri studenta primaju stipendiju u ukupnom iznosu od 3.800,00 KM**.

Nema podataka o eventualnom smještaju romskih studenata u studentskim domovima. **Pripremanje Roma za prvo zanimanje** skromno je koliko i obrazovanje na tercijarnom nivou. Zabilježenih podataka nema osim da su na području Kantona Sarajevo Zavod za zapošljavanje i službe socijalne zaštite informirale Rome o olakšicama finansiranja za mogućnost pohađanja obrazovnih programa za odrasle Rome i to putem Javnih poziva.

¹⁰ Brojčano to nije moguće izraziti s obzirom da ne sadrže svi izvještaji podatke o uključenosti romske djece u odnosu na spol.

Cilj 3.

Kako smo ranije naveli, raspoložemo podatkom da **romski jezik govori 373 romske djece** što je **17,95%** od ukupnog broja romske djece uključene u osnovne škole. U pojedinim izvještajima se navodi da je ovaj broj u praksi i veći, ali da zvanično izjašnjavanje Roma po pitanju jezika također trpi određeno skrivanje identiteta. **Promocija romske kulture i historije se u gotovo svim školama realizira obilježavanjem Dana Roma (08.04.)**. Posebnih aktivnosti ili mogućnosti za realizaciju iste nema. Značajno je ponoviti da jedna škola na području Kantona Sarajevo već niz godina realizira vannastavne aktivnosti promovirajući romsku kulturu i historiju kroz sekciju Romano Horo sa ciljem promocije romske kulture. Također naglašavamo da je, iako skroman, određen broj knjiga na romskom jeziku obezbjeđen samo u jednoj osnovnoj školi u Kantonu Sarajevo.

Cilj 4.

Podaci o sistemskim rješenjima koji bi doveli do zadovoljavanja obrazovnih potreba Roma su vrlo skromni.

U matične knjige rođenih, prema nepotpunim podacima, upisano je 3292 Roma, djece i odraslih. Važno je naglasiti da u pojedinim kantonima pri upisu u MKR nije potrebno unijeti nacionalnu pripadnost. S druge strane, prema neformalnim podacima, Romi nerijetko izbjegavaju da se izjasne po nacionalnoj pripadnosti radi mogućeg neprihvatanja i diskriminacije.

Ukupna izdvojena sredstva, koja su izdvojena u ško. 2013/14. godini, da podupru upis, pohađanje i završetak škole romske djece iznosila su **117.959,15 KM**. Od tih sredstava **FBIH** je učestvovala s **29.971,00 KM**, a **RS** sa **87.988,15 KM**. **Poseban fond za Rome nije formiran.**

Na konkursu za prijem učestvovala su dva Roma nastavnika i to na području Tuzlanskog kantona a u nastavnom procesu **angažirana su dva romska asistenta** sa srednjom stručnom spremom.

4. Zaključna razmatranja i preporuke

Inkluzija romske djece u redovan obrazovni sistem započela je reformom obrazovanja 2003. godine, a sam proces intenziviran 2008. godine potpisivanjem i ulaskom Bosne i Hercegovine u međunarodnu inicijativu pod nazivom Dekada inkluzije Roma 2005 – 2015. Zemlje članice okupile su se sa ciljem unapređenja socio – ekonomskog statusa najveće, a ujedno i naugroženije, nacionalne manjine. Uloga obrazovanja u tom procesu je nezamjenjiva i od posebnog značaja u procesu socijalnog uključivanja. Obrazovanjem se stiču određene kvalifikacije i postaje se konkurentan na tržištu rada čime se jača zapošljivost odnosno mogućnost zaposlenja. Zaposlenost, pak, doprinosi ekonomskoj i materijalnoj neovisnosti i izlasku iz začaranog kruga socijalne isključenosti. Ipak, obrazovanje Roma u Bosni i Hercegovini je još uvijek na nezavidnom nivou. Tome svjedoči i činjenica da je Plan akcije o obrazovnim potrebama Roma i pripadnika ostalih nacionalnih manjina u BiH iz 2004. revidiran i usaglašen sa potrebama pedagoške i socijalne prakse, a prema evropskim standardima, tek 2010. godine što je šest godina nakon njegovog potpisivanja i dvije godine nakon pristupanja Dekadi. Iako su učinjeni određeni koraci i naponi u realizaciji ciljeva i mjera Revidiranog akcionog plana BiH o obrazovnim potrebama Roma, pomaci su još uvijek mali imajući u vidu opseg problema socijalne isključenosti Roma u BiH. Barijere u njegovoj implementaciji se javljaju na različitim nivoima i uvjetovane su različitim uzrocima. Neke od njih su: decentralizacija obrazovnog sistema BiH, nepostojanje obrazovne politike, nerazumijevanje uloge obrazovanja u procesu preveniranja i suzbijanja socijalne isključenosti odnosno socijalnog uključivanja, predrasude i stereotipi, različiti pojavni oblici diskriminacije, nespremnost nastavnog kadra za rad u multikulturalnom okruženju, desenzibilizacija većinske populacije kao i mnogi drugi.

Izveštajem o implementaciji Revidiranog akcionog plana BiH o obrazovnim potrebama Roma za školsku 2013/2014. ipak smo željeli ukazati na ono što jeste realizirano, na primjere dobre prakse i temeljem dobivenih podataka i nalaza dati određene preporuke koje bi mogle unaprijediti inkluziju Roma.

Opća preporuka članova Stručnog tima odnosi se na iznalaženje ozbiljnijeg i odgovornijeg pristupa za praćenje **implementacije Revidiranog akcionog plana BiH o obrazovnim potrebama Roma**, kao i boljeg modela koordinacije u Federaciji BiH. Naime, finalni izvještaj na nivou države ne smije ovisiti o dobroj volji nadležnih institucija, koje su obavezne dostaviti tražene podatke, niti trpiti tu vrstu manjkavosti. Potrebno je imenovati predstavnike svakog kantona/entiteta pojedinačno, zaposlene pri ministarstvima obrazovanja, koji bi ujedno bili i članovi Šire mreže podrške ili Stručnog tima na nivou Federacije BiH.

Svaka mjera u okviru sva četiri cilja podjednako je važna za uspješnu obrazovnu a potom i socijalnu inkluziju. U tom smislu, traženi podaci (kako je dato u formularu za praćenje) moraju biti dostupni. U suprotnom, nedostatak informacija može se interpretirati kao loša efikasnost poduzetih aktivnosti ili kao potpuna zanemarenost u datom području.

Cilj 1. Osiguranje da se djeca pripadnici romske nacionalne manjine uključe u sistem obaveznog osnovnog obrazovanja

Zakonom obavezno osnovno obrazovanje odnosi se i na djecu romske nacionalne pripadnosti što je uvjetovalo i da se najviše konkretnih mjera i akcija poduzme upravo na ovom području. U šk. 2013/14. godini bilo je upisano ukupno 2078 romske djece od čega je 303 učenika I razreda i 117 učenika IX razreda osnovne škole. Kada je riječ o uključenosti romskih učenika u odnosu na spol, prema raspoloživim zvaničnim informacijama, nema znatne razlike. To znači da dječaci i djevojčice u približno jednakom broju pohađaju osnovnu školu. Međutim, neformalni podaci ukazuju na pojavu napuštanja školovanja, posebno djevojčica, u višim razredima i to radi udaje ili odlaska u inostranstvo.

Informacije koje se odnose na pohađanje formalnih programa predškolskog odgoja i obrazovanja smatramo nedostatnim s obzirom na manjkave izvještaje. Naime, postoje određena saznanja i izvještaji prema kojima su poduzete različite aktivnosti/projekti sa ciljem unapređenja predškolskog odgoja i obrazovanja naročito u godini pred polazak u školu. Jedan takav projekat zasigurno jeste *Povećajmo mogućnosti djeci BiH za rano učenje*, kojeg je realizirao UNICEF u saradnji sa Dubai Cares fondacijom. Kvantitativni efekti projekta ogedaju se u povećanom broju romske djece u predškolskim ustanovama, naročito u godini pred polazak u školu. Izdvajamo primjer dobre prakse u Živinicama i Bijeljini o kojima smo ranije govorili. Kvalitativni efekti predškolskih programa se, pak, ogledaju u domeni kognitivnog razvoja (brojenje i rješavanje problema i prepoznavanje slika) gdje je zapaženo da najveće promjene u intelektualnom razvoju imaju upravo romska djeca. Ovi nalazi idu u prilog našoj preporuci o nužnosti uspostavljanja koordinacije i rada unutar školske vertikale, koja se kreće od predškolskih ka visokoškolskim ustanovama kako bi odgojno – obrazovni efekti bili u potpunosti ostvareni.

Informacije kojima raspolažemo, a koje se odnose na osnivanje dnevnih centara, ukazuju na potpunu zanemarenost značaja kojeg oni imaju u smislu podrške romskim porodicama posebno najmađoj djeci i njihovim majkama. Osnivanje dnevnih centara za najmlađu djecu i pružanje usluga mlađim ženama i majkama romske nacionalnosti, te uključivanje i upis u te centre, planirano je Mjerom 3. Cilja 1. RAP-a, ali njegova praktična realizacija u potpunosti je izostala.

Edukacija nastavnog kadra, roditelja i djece uključene u školski sistem se, uglavnom, provodi kontinuirano u svim područjima. Međutim, bilo bi značajno mjeriti ishode i efekte takvih edukacija u praksi.

Pozitivna pojava u posljednjih nekoliko godina jeste da se u specijalne odgojno – obrazovne ustanove upisuju romska djeca koja uistinu imaju teškoće u razvoju. Naime, prije donošenja RAP-a, postojao je trend uključivanja romske djece u specijalne škole neovisno o stepenu njihovog razvoja dijelom zbog toga što su roditelji htjeli da ih sklone sa ulice i obezbijede

cjelodnevni boravak sa hranom dijelom što su i same procjene uposlenika zapravo bile diskriminirajuće.

Preporuke za nadležne obrazovne vlasti

- ✓ Jačati podršku predškolskim ustanovama za uključivanje romske djece u formalne programe predškolskog odgoja i obrazovanja u što ranijoj dobi, a posebno u godini pred polazak u školu.
- ✓ Otvoriti dnevne centre za pomoć i podršku najmlađima i njihovim majkama, koji će obezbijediti mogućnost ranog uključivanja djece u sistem obrazovanja kroz različite programske sadržaje odgojno – obrazovnog rada, dok bi majkama osigurali savjetodavni rad sa ciljem razumijevanja uloge formalnog odgoja i obrazovanja za rast i razvoj čovjeka.
- ✓ Osnažiti saradnju između sistema predškolskog i osnovnoškolskog odgoja i obrazovanja te uspostaviti model praćenja prelaska djece iz jednog u drugi sistem.
- ✓ Pratiti uključenost i pohađanje škole od I do IX razreda odnosno prelazak iz nižeg u viši razred. Ovo je izuzetno važno zbog pojave napuštanja školovanja, s jedne strane, i uvida u broj svršenika u odnosu na broj uključenih, s druge strane. Ova mjera bi morala biti i kvalitativno praćena.
- ✓ U višim razredima osnovnih škola intenzivirati savjetodavni rad sa romskom djecom s obzirom na trend opadanja broja učenika u periodu od I do IX razreda. Savjetodavni rad obavljati i sa roditeljima romskih učenika čime se doprinosi razvijanju svijesti o ulozi obrazovanja u cjelokupnom socijalnom uključivanju. Savjetodavni rad je naročito značajno realizirati sa djevojčicama koje se, prema neformalnim podacima, nerijetko udaju u periodu kada pohađaju više razrede osnovne škole ili školu napuste radi obaveze u domaćinstvu.
- ✓ Intenzivirati dopunsku nastavu sa romskim učenicima osnovne škole a po potrebi i individualizirati.
- ✓ Besplatni udžbenici, prevoz i użine za romske učenike bi morale biti obezbjeđene s obzirom da u nekim kantonima ovaj vid podrške izostaje.
- ✓ Edukacije za nastavnike, roditelje i djecu većinske populacije realizirati ciljano, tamo gdje potrebe postoje, a s tematikom ljudskih prava, dječijih prava, rada i (su)života u multikulturalnom okruženju i posebno o specifičnostima odgojno – obrazovnog rada sa romskom djecom. Poželjno je voditi se postojećim nalazima istraživanja koje su realizirale različite vladine i nevladine organizacije (npr. Kali Sara – RIC i Step by Step).
- ✓ Omogućiti roditeljima romske djece učešće u radu škole koje ne mora biti formalno kroz postojeće organe škole. Ovo je važno kako bi osjetili pripadnost školskoj zajednici pa time i široj lokalnoj. Uloga romskih medijatora/asistenata pokazala se dobrom praksom u zemljama okruženja.

Cilj 2. Poticanje romske populacije za nastavak srednoškolskog obrazovanja, višeg i visokog obrazovanja, ali i osposobljavanja za prvo zanimanje

Ulazak u srednjoškolsko obrazovanje za romsku djecu nije jednostavan. Uvjetovan je skromnim školskim postignućima, nedostatkom novčanih sredstava, nerazumijevanjem značaja nastavka obrazovanja po završetku obaveznog osnovnog. Podaci pokazuju da se romska djeca upisuju uglavnom u stručne i zanatske škole poput srednje metalske, trgovačke, tekstilne i dr. Nezvanične informacije zapravo govore o mnogo većem broju romske djece upisane u srednjoškolski sistem obrazovanja, ali da ih nije moguće evidentirati s obzirom da nisu obavezni izjaviti nacionalnu pripadnost.¹¹ Informacija da je romske djece u srednjim školama u stvarnosti više nego što je to prikazano u izvještajima je ohrabrujuća, ali i degradirajuća ukoliko imamo u vidu pozadinu problema skrivanja identiteta.

Srednjoškolsko i visokoškolsko obrazovanje profiliraju mlade ljude za posao kojim će se baviti. Oni stiču određene kvalifikacije u obrazovnom procesu višeg nivoa. Zato je izuzetno značajno ohrabrivati i mlade Rome za nastavak školovanja. Možemo reći da inkluzija Roma u ovom području prilično zaostaje u odnosu na obavezno osnovno obrazovane. Također primjećujemo da se mnogo manje projekata, bilo vladinih i/ili nevladinih organizacija, bavi srednjim ili visokim obrazovanjem Roma te slabije rezultate možemo djelimično pripisati i tome.

Mjere planirane Ciljem 2. Revidiranog akcionog plana BiH o potrebama Roma vrlo su važne i kao takve se moraju tretirati u praksi. Stoga navodimo preporuke kojima se njihov nastavak školovanja može unaprijediti.

Preporuke za nadležne obrazovne vlasti

- ✓ Obezbijediti osnovne uvjete za obrazovanje romske djece u srednjim školama: besplatni udžbenici i besplatan prevoz.
- ✓ Obezbijediti stimulativne bodove pri upisu u srednje škole.
- ✓ Pravovremeno identificirati romske učenike koji postižu dobre rezultate u osnovnim školama te ih motivirati za upisivanje srednjih škola sa višim obrazovnim kriterijima poput gimnazija. Time doprinosimo stvaranju obrazovane kritične mase Roma koji mogu značajno učestvovati u promociji obrazovne/socijalne inkluzije Roma.
- ✓ Identificirati romske učenike, kojima je potrebna pomoć u učenju i savladavanju gradiva, te organizirati instruktivnu i dopunsku nastavu.
- ✓ Uključiti i/ili intenzivirati rad Stručne službe u radu sa romskom djecom/roditeljima.

¹¹ Ovaj trend prikriivanja nacionalne pripadnosti kod Roma se javljao i ranije (npr. pri popisu stanovništva 1991. godine) a najčešće je uvjetovan strahom od diskriminacije koju uzrokuju stereotipi i predrasude

- ✓ Pratiti pojavu ranog napuštanja školovanja da bi se pravovremeno poduzimale kako preventivne tako i kurativne mjere.
- ✓ Omogućiti besplatno uključivanje u sistem vanrednog obrazovanja i besplatno vanredno polaganje srednje škole za romsku omladinu i odrasle Rome, koji su iz nekog razloga srednjoškolsko obrazovanje propustili.
- ✓ Poticati romske učenike srednjih škola za nastavak školovanja na visokoškolskim ustanovama što podrazumijeva:
 - ✓ Motiviranje romske omladine, naročito onih sa zadovoljavajućim školskim postignućima.
 - ✓ Obezbijediti stimulativne bodove pri upisu na studij.
 - ✓ Obezbijediti stipendiranje te besplatan boravak u studentskom domu tamo gdje on postoji.
 - ✓ Obezbijediti mjesečnu kartu za prevoz ukoliko je to potrebno.
- ✓ Jačati saradnju između školskih ustanova, srednjih i visokih, sa zavodima za zapošljavanje sa ciljem planiranja zajedničkih programa osposobljavanja Roma za obavljanje određenih poslova, ali i usklađivanje njihove obuke sa potrebama tržišta rada.
- ✓ Intenzivirati aktivnosti promoviranja olakšica za mogućnost obrazovnih programa za odrasle Rome naročito za programe osposobljavanja za prvo zanimanje i prekvalifikacijske programe.

Cilj 3. Očuvanje i promoviranje romskog jezika, kulture i historije

Očuvanje tradicije i kulture jedan je od ključnih elemenata za opstanak jednog naroda. Jezik u tom procesu ima nezamjenjivu ulogu. Pravo na maternji jezik jedno je od osnovnih ljudskih prava kojeg pripadnici romske populacije ipak ne uživaju. Romski jezik se ne izučava u školama, ni osnovnim ni srednjim, niti kao maternji jezik niti kao fakultativni predmet. Zapravo o romskoj kulturi, historiji i jeziku vrlo malo se zna a u svrhu promoviranja koristi se priručnik *Upoznajmo se – nacionalne manjine u BiH*. Preporuke date u Izveštaju za šk. 2012/13. godinu nisu realizirane a odnosile su se na nužnost izrade priručnika o jeziku Roma za nastavnike te za učenike od I do IX razreda osnovne škole, izradu stručne literature o književnosti, historiji, kulturi i tradiciji Roma te pokretanje inicijative da se na odsjecima određenih fakulteta i univerziteta uvede izborni predmet o romskom jeziku, kulturi i književnosti.

Preporuke za nadležne obrazovne vlasti

- ✓ Obezbijediti uvođenje izbornog predmeta o romskom jeziku, kulturi, historiji te obezbijediti udžbenik za isti. Preporučuje se uspostavljanje saradnje sa školama u regionu, naročito Srbijom i Hrvatskom, kako bi se povelu primjerima dobre prakse.
- ✓ Inicirati projekat na visokoškolskim ustanovama, posebno nastavničkim fakultetima, sa ciljem upoznavanja budućih nastavnika sa specifičnostima odgojno – obrazovnog rada u multikulturalnom okruženju sa posebnim akcentom na rad sa romskom djecom.

- ✓ Planirati kadrovsku politiku u obrazovanju koja podrazumijeva osposobljavanje nastavnika (prvenstveno Roma) za realizaciju nastave romskog jezika. Preporučuje se stipendiranje zainteresiranih Roma za studij Romologije, npr. u Zagrebu. (Standardizacija romskog jezika u Bosni i Hercegovini već je relizirana što je značajan iskorak.)
- ✓ Školsku biblioteku opskrbiti romskom literaturom i rječnicima.
- ✓ Omogućiti saradnju škola i romskih nevladinih organizacija sa intelektualnim kapacitetom koje bi mogle realizirati određene nastavne sate o romskoj kulturi.

Cilj 4. Izgradnja sistemskih rješenja koje će dovesti do zadovoljavanja u obrazovnim potrebama Roma

Sistemska rješenja u Bosni i Hercegovini uvijek predstavljaju izazov s obzirom na njenu administrativnu strukturu i podjelu nadležnosti u određenim oblastima. Praćenje prijava u matične knjige rođenih i općenito podataka o stanovništvu BiH je složen proces. U pojedinim općinama/kantonima pri prijavljivanju nije nužno navesti nacionalnu pripadnost. Učestala je i pojava da Romi ne žele izjasniti svoju nacionalnu pripadnost. Ali sprovođenje ove mjere je važno radi sticanja uvjeta za ostvarivanje prava (npr. u oblasti zdravstva, obrazovanja) posebno jer je neprijavlivanje u matične knjige rođenih problem koji je odavno identificiran kod romske populacije. Stoga se iznalaze i različite mogućnosti i olakšice npr. pri upisu u osnovnu školu te se omogućava naknadno upisivanje u MKR i sl.

Uključivanje kvalificiranih romskih nastavnika u školski sistem bilo bi izuzetno značajano sa različitih aspekata, za romsku zajednicu i za većinsku populaciju. Omogućila bi se interakcija koja podrazumijeva interkulturalno razumijevanje, međusobno poštivanje i uvažavanje te benefit za sve uključene, a s druge strane Romima bi, ovakav primjer dobre prakse, intenzivirao osjećaj pripadnost cjelokupnoj sredini a ne samo vlastitoj zajednici pri čemu bi se ostvarile potrebe za sigurnošću i pripadnošću.

S obzirom na brojne otežavajuće okolnosti obrazovanja romske populacije nužno je obezbijediti poseban fond za romsku problematiku na osnovu kojeg bi se sredstva delegirala u odnosu na potrebe prakse. U tom slučaju je važno najprije vršiti procjenu odnosno analizu stanja određenog područja i potreba prakse, a potom i vršiti evaluaciju implementiranog. Sredstva koja su izdvojena u šk. 2013/14. godini nisu dostatna za uspješnu inkluziju romske djece u redovan obrazovni sistem.

Preporuke za nadležne obrazovne vlasti

- ✓ Povećati broj romskih asistenata u osnovnim školama.
- ✓ Omogućiti educiranje Roma nastavnika te njihovo uključivanje u odgojno – obrazovni rad škole.
- ✓ Budžetska sredstva za realizaciju ciljeva i mjera Revidiranog akcionog plana BiH o obrazovnim potrebama Roma potrebno je planirati i projicirati u odnosu na potrebe prakse

na pojedinim područjima. Sredstva koja se ulažu nisu dostatna za obrazovne potrebe Roma zbog čega trpi i njihova socijalna inkluzija.

- ✓ Uspostaviti bolju sistemsku koordinaciju za praćenje implementacije RAP-a.

Mišljenje članova Stručnog tima o implementaciji Revidiranog akcionog plana BiH o obrazovnim potrebama Roma u šk. 2013/14. godini

Odlukom Ministra za ljudska prava i izbjeglice BiH (2011) formiran je Stručni tim za praćenje implementacije Revidiranog akcionog plana BiH o obrazovnim potrebama Roma, a isti je dopunjen Odlukom iz januara 2013. godine kojom su u sastav Stručnog tima ušla i dva romska predstavnika po entitetskoj zastupljenosti.

Stručni tim je razvio metodologiju sa kojom su upoznati predstavnici nadležnih institucija. Sama procedura prikupljanja podataka podrazumijeva proces u kojem škole, ali i lokalne zajednice i nevladine organizacije, šalju podatke nadležnim institucijama/ministarstvima te na osnovu dostavljenih podataka članovi Stručnog tima sačinjavaju finalni izvještaj. Međutim, u praksi se javljaju mnoge **teškoće i barijere u procesu prikupljanja podataka** što utiče i na sam proces praćenja realizacije RAP-a

U navedenom procesu primjećuje se **da kantonalna ministarstva obrazovanja ne prikupljaju i ne dostavljaju cjelovite i blagovremene tražene podatke**. Stoga bi upravo Federalno ministarstvo trebalo uspostaviti Stručni tim na nivou FBiH, koji će uvezati kantone, kako bi se unaprijedila koordinacija i preduprijedili eventualni propusti u komunikaciji. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH jeste predlagalo ministarstvima da nominuju svoje predstavnike, stručne osobe uposlene u ministarstvu, u širu mrežu podrške Stručnom timu, ali ovaj prijedlog nije prihvaćen od strane svih kantona te se ne može smatrati uspješnim. Dakle, **na nivou svakog kantona/entiteta** trebalo bi postojati **odgovorno lice** kojem bi se povjerio zadatak praćenja, prikupljanja i dostavljanja podataka. U Brčko Distriktu je u fazi izbor referenta za romska pitanja koji će biti nadležan za ovu problematiku. Ovo može biti primjer dobre prakse, o kojem će se, nadamo se, pozitivno izvještavati u izvještaju za narednu školsku godinu.

Kada je riječ o samoj **realizaciji odgojno – obrazovnog rada**, svi članovi Stručnog tima se slažu da su ipak **napravljeni značajni pomaci**. Također se smatra da uključivanje romske djece u škole nije svugdje jednako. Negdje se ulažu znatni naponi i trud dok se ponegdje ovoj problematici pristupa površno i neozbiljno. Ovdje se prvenstveno misli na odgojno – obrazovni rad u nastavnom procesu. Potrebno je osnažiti i poboljšati dopunsku nastavu za romske učenike sa fokusom na njihove individualne potrebe. Značajna preporuka odnosi se na uključivanje stručne službe u rad sa romskom djecom koju bi činili socijalni radnik, pedagog,

psiholog i ljekar, a tamo gdje takva služba i djeluje potreban je dodatni angažman kako bi efekti bili bolji i uspješniji.

Dakle, osnovne preporuke Stručnog tima odnose se na formalnu organizaciju prikupljanja podataka koja nije shvaćena ozbiljno od strane kantonalnih ministara obrazovanja. U slučaju bolje organiziranosti i efekata takvog pravno formalnog sistema praćenja i evaluacije, ni sami pozitivni rezultati cjelokupnog procesa neće izostati.

Stručni tim je mišljenja da dodatak ovom Izveštaju treba da čine posebni prilozi i to:

Prilog 1: Tabela prikaz prikupljenih podataka za praćenje primjene Revidiranog akcionog plana BiH o obrazovnim potrebama Roma za školsku 2013/2014. godinu (podaci dostavljeni od nadležnih obrazovnih vlasti) i

Prilog 2: Implementacija Revidiranog akcionog plana BiH o obrazovnim potrebama Roma, na entitetskom, kantonalnom i nivou Brčko Distrikta, (sačinjen na osnovu tabelarnog prikaza prikupljenih podataka za praćenje primjene Revidiranog akcionog plana BiH o obrazovnim potrebama Roma za školsku 2013/2014. godinu)

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine predlaže Vijeću ministara Bosne i Hercegovine da usvoji slijedeće:

ZAKLJUČKE

1. Usvaja se Izveštaj/Izvješće o primjeni/provođenju Revidiranog akcijskog plana Bosne i Hercegovine o obrazovnim potrebama Roma za školsku 2013/2014. godinu sa preporukama za nadležne obrazovne vlasti.
2. Pozivaju se nadležne obrazovne vlasti da redovito dostavljaju podatke u cilju što potpunijeg Izveštaja/Izvješća o primjeni/provođenju Revidiranog akcijskog plana BiH o obrazovnim potrebama Roma u slijedećem izvještajnom razdoblju.
3. Zadužuje se Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine da ovaj Izveštaj sa priložima u dodatku, a nakon njegovog usvajanja, dostavi nadležnim ministarstvima obrazovanja radi postupanja po preporukama u cilju što veće socijalne uključenosti romske djece.